

TULEVAISUUSPERINTÖ KULTTUURISEN KESTÄVYYSMURROKSEN VÄLINEENÄ

Katriina Siivonen

Tiivistelmä

Globaalit ekologiset ongelmat vähentävät elinympäristömme resilienssiä ja vaarantavat ihmisen ja monen muun elollisen elämän olosuhteet maapallolla. Tuon esille, että tarvitsemme kulttuurista kestävyysmurrosta tämän ratkaisemiseen. Etsin ja pohdin eettiseltä kannalta tähän uudenlaisia keinoja tulevaisuusperinnöstä. Perustan ajattelun kulttuuriin merkitysvälitteisenä prosessina tai virtana eli antroposemiosiksena. Kulttuurin virta toimii luonnon prosessin (*semiosiksen*) osana. Semiosiksen ja antroposemiosiksen avulla voi tehdä näkyväksi antisipatoristen toimintojen merkityksellistettyjä virtoja, jotka ovat koko ajan yhtenä juonteena vaikuttamassa maailman luontoperäisissä ja ihmistekoisissa materiavirroissa. Kestävyysmurros ei toteudu, jollei näitä kaikkia kyetä ottamaan toisiinsa liittyvinä huomioon. Määrittelen tulevaisuusperinnön keinoiksi, jonka avulla ihmiset voivat luoda omaehtoisesti, yhdessä heille merkityksellistä taitoja kulttuurisen kestävyysmurroksen toteuttamiseksi.

Avainsanat: ympäristöongelmat, ekologinen kriisi, antroposeeni, kestävyysmurros, kulttuurinen kestävyysmurros, vipuvaikutuskohdat, kulttuuri, kulttuuriperintö, elävä perintö, aineeton kulttuuriperintö, semiosis, antroposemiosis, merkki, merkin kohde, representantti, interpretantti, resilienssi, etiikka

1. Ratkaisuja globaaliin ympäristökriisiin

Globaalit ekologiset ongelmat vähentävät elinympäristömme resilienssiä ja vaarantavat ihmisen ja monen muun elollisen elämän olosuhteet maapallolla (Steffen et al. 2015). Vuosikymmeniä sitten on eritelty eritasoisia vipuvaikutuskohtia (engl. *leverage points*), joiden avulla voisi tavoitella kestävyysmurrosta mutkikkaasti toisiinsa liittyvien toimintojen kautta. Vipuvaikutuskohdiksi on määritelty esimerkiksi poliittisia ja hallinnollisia toimenpiteitä, instituutioiden ja organisaatioiden toimintatapoja ja niiden yhteistoimintaa. On myös osoitettu, että on tarpeen yltää näiden vipuvaikutuskohtien syvimmälle tasolle, jotta murros olisi mahdollinen. On havaittu, että poliittiset toimenpiteet eivät yleisesti yllä syvimmälle tasolle. Siten yksin niiden avulla kestävyysmurrosta ei tavoiteta. Syvimmän tason vipuvaikutuskohta koostuu moninaisista maa-

ilmankuvista, arvoista ja ihmisten luontosuhteista ja niistä juontuvista tavoitteista ja toimista (Abson et al. 2017; Meadows 1999), toisin sanoen perustavista kulttuurisista ilmauksista. Tarvitsemme siis kulttuurista kestävyysmurrosta globaalien kestävyysmurroksen ratkaisemiseen (ks. Huttunen et al. 2021).

Ympäristöongelmiin vastaaminen on normatiivinen tavoite, joka edellyttää muutoksia kulttuuriin ilmauksiin. Yhdistyneiden kansakuntien yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen mukaan jokaisella yksilöllä on oikeus muodostaa itsenäisesti ajatuksensa, mielipiteensä ja vakaumuksensa ja muuttaa niitä vapaasti (United Nations 1948, ks. myös Ihmisoikeusliitto 2021). Mielipiteet ja vakaumukset ovat ihmisten maailmankuvallisia ja arvoihin sidottuja kulttuurisia ilmauksia, joihin tulisi puuttua kestävyysmurroksen aikaansaamiseksi. Tästä syntyy jännite, johon palaan tässä artikkelissa kautta linjan ja johon on tarpeen ottaa kantaa tulevaisuusperinnön käsitteen ja siihen liittyvien kestävyysmurrosta edistävien toimien kehittämisessä. Tämän jännitteen käsitteleminen on keskeistä, kun yhdistetään tulevaisuudentutkimusta, kulttuurin- ja kulttuuriperinnön tutkimusta ja kestävyystutkimusta kestävyysmurroksen ymmärtämiseksi ja tavoittelemiseksi. Kun erilaisia toimia ja ajattelutapoja yhdistetään tähän tapaan tieteen ja yhteiskunnan rajapinnassa, kyse on ylitieteisestä, transdisiplinäärisestä (engl. *transdisciplinary*) lähestymistavasta. Se on luonteenomaista näille tieteenaloille ja tuo mukanaan eettisen keskustelun tarpeen.

Eettisten kysymysten pohtiminen ja niihin vastaaminen ovat keskeisiä normatiivisuuden ja mielipiteen ja vakaumuksen vapauden välisen jännitteen käsittelemisessä ihmisyydessä yleisesti. Tulevaisuuteen kohdistuvissa ilmauksissa jokainen ihminen tekee koko ajan eettisiä valintoja, jotka kohdistuvat nyt eläviin ihmisiin ja tuleviin sukupolviin sekä luonnonympäristöön nyt ja tulevaisuudessa. Tulevaisuuden- ja kulttuurintutkijoilla on näistä sama vastuu kuin kaikilla ihmisillä ja lisäksi ammatillinen eettinen vastuu. Tulevaisuudentutkijoiden eettinen vastuu kohdistuu erityisesti siihen, miten he tutkimuksen avulla auttavat ihmisiä näkemään erilaisten arvojen vaikutuksia vaihtoehtoihin tulevaisuuksiin. (Poli 2011) Kulttuurintutkijoiden eettiseen vastuuseen kuuluu tutkimuksen vaikutusten arviointi yksilöiden, yhteisöjen ja ympäristön hyvinvointiin sekä kulttuuristen ilmausten ilmenemismuotoihin (American Anthropological Association 2012).

Etsin tulevaisuusperinnöstä uudenlaisia keinoja, joilla voisi edistää kulttuurista kestävyysmurrosta ja kunnioittaa ihmisten ja maapallon tulevaisuuteen ja kulttuuriin ilmauksiin kohdistuvia inhimillisiä ja ammatillisia eettisiä periaatteita.

2. Kulttuuri(e)n kestävyys

Kulttuurisen kestävyysmurroksen ja sitä edistävien keinojen ymmärtämiseksi on tarpeen määrittää kulttuurin käsitettä. Tarkastelen sitä tässä suhteessa erilaisiin tapoihin ymmärtää kulttuurin kestävyys. Yhden kahtiajaon mukaan kulttuurin voi ensinnä nähdä antropologisen ja etnologisen tutkimuksen mukaisesti tapoina, joilla ihmiset ovat maailmassa toistensa kanssa. Toiseksi kulttuurin voi nähdä kulttuuripolitiikan ja kult-

tuuripolitiikan tutkimuksen tapaan taiteena, kulttuuriperintönä ja kulttuurituotantona (ks. esim. Wiktor-Mach 2018). Käsittelen molempia tapoja tässä luvussa.

Tarkastelen ensin antropologisesti ja etnologisesti määritettävää kulttuuria. Sen on sanottu olevan vähintään jotakin aineellista ja aineetonta ihmisten kesken jaettua (Gerholm 1994). Kulttuuria on esimerkiksi ruoanlaittotaidossa, erilaisissa ruokalajeissa, ruokailutavoissa, ruoan raaka-aineiden viljelyssä, kasvattamisessa, jalostamisessa, kuljettamisessa, myymisessä ja ostamisessa sekä näihin vaikuttamisessa erilaisin keinoin arjen toimissa ja yhteiskunnallisten instituutioiden kautta. Kaikkia näitä käytännön toimia ohjaavat ruokaan ja ruokailuun liittyvät kulttuurisesti jaetut merkitykset, arvostukset ja toimintatavat. Kulttuuria on myös se, miten ihmiset oppivat näitä toisiltaan, opettavat niitä toisilleen, luovat niihin uusia piirteitä, omaksuvat niitä huomaamattaankin toisilta ihmisiltä, antavat ja tarjoavat niitä toisilleen, ottavat niitä vastaan toisiltaan, hylkäävät ja heittävät niitä pois ja muokkaavat niitä uusiin muotoihin yhdessä toistensa kanssa. Kulttuuria on niin arjessa ja juhlassa yksityisessä elämänpiirissä kuin työelämässä eri ammattien harjoittamisessa. Kulttuuria on kaikilla elämän alueilla. Se siis vaikuttaa myös politiikassa, hallinnossa ja taloudessa. Ruoan lisäksi esimerkiksi asuminen, liikkuminen sekä tiedon ja tavaran välittäminen ja kuljettaminen ovat kulttuurisia ilmiöitä. Kaikissa näissä ihmiset käyttävät luonnon raaka-aineita ja ovat siten osana luonnon kiertokulkua.

Brittiantropologi Jack Goody on esittänyt, että antropologiset ja etnologiset kulttuurin määritelmät voidaan jakaa perustaltaan kahteen erilaiseen ryhmään. Ensimmäisen mukaan kulttuuri on suhteellisen vakaa rakenne tai kehys, jonka puitteissa sosiaaliset aktiviteetit määrittyvät. (Goody 1994) Esimerkkinä tästä on amerikkalaisen antropologin Clifford Geertzin kulttuurin määritelmä, jonka mukaan:

”Kulttuuri on uskomusten, ilmaisuvoimaisten symbolien ja arvojen kehys, jonka suhteen yksilöt määrittävät maailmaansa, ilmaisevat tunteuksiansa ja tekevät arvioitansa” (Geertz 1957, 33)¹.

Tämän määritelmän avulla huomio kohdistuu kulttuuriin ja kulttuurisiin maailmankuviin, jotka määrittävät ihmisten toimintaa ja sen vaikutuksia muihin ihmisiin ja ympäristöön. Tällöin tutkitaan esimerkiksi sitä, onko jollakin alueella tai jonkin ihmisryhmän keskuudessa sellaisia arvoja, jotka ohjaavat tämän alueen tai ryhmän ihmisiä valmistamaan ja syömään tietynlaisia ruokia, jotka ovat ehkä heille tuttuja, turvallisia ja voivat auttaa heitä identifioitumaan omaan alueeseensa tai ihmisryhmäänsä. Tämän määritelmän mukaan kulttuurin kestävyys tarkoittaa kulttuurisen kehyksen – esimerkiksi alueen tai ryhmän ruokakulttuurin – ja siihen kuuluvaksi luettavien aineellisten ja aineettomien kulttuuripiirteiden – ruokalajien sekä arkisten ja juhlaerien ruokailutapojen – suojelemista ja säilyttämistä.

Toisen kulttuurin määritelmien ryhmän mukaisesti kulttuuri on prosessi tai virta, joka uusiutuu jatkuvasti ihmisten keskinäisessä ja ihmisten ja heidän ympäristönsä vä-

¹ Alkuperäinen teksti: ”The framework of beliefs, expressive symbols, and values in terms of which individuals define their world, express their feelings, and make their judgements”. Käännös kirjoittajan.

lisessä vuorovaikutuksessa (Goody 1994). Ruotsalainen antropologi Ulf Hannerz määrittää kulttuurin virraksi seuraavaan tapaan:

”Kun näet virran kaukaa, se voi näyttää siniseltä (tai vihreältä tai ruskealta) viivalta maisemassa; joltakin vaikuttavan pysyvältä. Mutta samalla kukaan ”ei voi astua kahdesti samaan virtaan”, koska se muuttuu jatkuvasti ja vain sillä tavalla saavuttaa pysyvyytensä. Näin myös kulttuuri – vaikka rakenteen voi havaita, se on täysin riippuvainen jatkuvasta prosessista.” (Hannerz 1992, 4.)¹

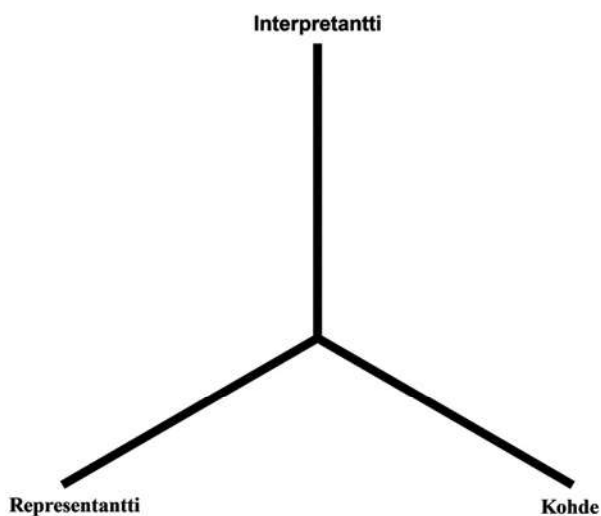
Tämän määritelmän mukaan huomio kohdistuu toimintoihin, tietoihin, taitoihin, käytänteisiin ja tapoihin, joita kulttuurin virran pyörteissä jatkuvasti uudelleen muotoutuvat arvopohjaiset ajattelutavat muokkaavat. Kulttuurin muutos on arvaamatonta ja sitä tapahtuu koko ajan moneen suuntaan yhtäaikaisesti. (Hannerz 1992; ks. myös Siivonen 2008) Tällaisen kulttuurin määritelmän avulla tutkitaan esimerkiksi sitä, miten ruokalajit ja ruoanvalmistustaidot välittyvät ihmisiltä toisille ehkä pitkänkin välimatkan päästä, miten ne muuntuvat välittyessään ja minkälaisia erilaisia muotoja ne saavat. Eri tahoilta eri aikoina välittyneiden ja välittyvien ruokaan liittyvien toimintatapojen, merkitysten ja arvojen jatkuvasti muuttuva kirjo ja kulttuurin sekä yksilöistä että yhteisöistä nouseva moninaisuus tulee tämän näkökulman avulla esille. Kulttuurin kestävyys on tämän määritelmän mukaisesti elävän kulttuurisen prosessin tai virran suojelemista ja ylläpitämistä eli esimerkiksi ruokailutapojen muuttumisen, vaihtelun ja ihmisiltä toisille välittymisen tukemista. (Siivonen 2008; 2017)

Kumpikin kulttuurin määritelmän muoto auttaa näkemään kulttuurista omanlaisiaan perustavia ominaisuuksia, hitaasti muuttuvia rakenteita ja aika ajoin nopeastikin muuntelevia ja muuttuvia toimintoja. Osallisuus omaan kulttuuriin on tärkeää. Sen kannalta kulttuurisen kestävyuden voi määrittää toisaalta ihmisten oikeuksina osallistua omaksi kokemaansa kulttuuriin ja sen ylläpitämiseen – kulttuuri kehiksenä – tai toisaalta oikeuksina osallistua omaksi kokemansa kulttuurin muutosten määrittämiseen – kulttuuri virtana – yhdessä toisten ihmisten kanssa. Kumpikaan näistä kulttuurisen kestävyuden muodosta ei kuitenkaan takaa kulttuurista kestävyysmurrosta millään sen ulottuvuudella, ei ekologisella, taloudellisella, sosiaalisella eikä kulttuurisella. Kulttuuristen tapojen ylläpitäminen ei tuota tarvittavaa muutosta eikä kulttuurin luontaisella muutoksella ole tavoitteellista suuntaa. Siitä huolimatta ihmisten osallisuus ja mukaan ottaminen omaksi kokemansa kulttuurin muutoksiin on yksi kulttuurisen kestävyysmurroksen ehto. Ilman sitä tavoitteellista kulttuurin muutosta ei tapahdu. Kun muutos ja siihen vaikuttaminen ovat näin kestävyysmurroksen edellytyksiä, murrokseen suuntaaminen lähtee liikkeelle kulttuurin määritelmästä prosessina tai virtana. Tällaisen käsitteellistämisen avulla kulttuurista saadaan näkyviin muutoksen ja murroksen mahdollistavia piirteitä. (Siivonen 2017; 2008)

¹ ”When you see a river from afar, it may look like a blue (or green, or brown) line across a landscape; something of awesome permanence. But at the same time, “you cannot step into same river twice,” for it is always moving, and only on this way it achieve its durability. The same way with culture – even as you perceive structure, it is entirely dependent on ongoing process.” Käännös kirjoittajan.

3. Kulttuuri häilyvinä merkkeinä ja merkkien virtana

Kun kulttuuri määritellään virtana, ihmisten vuorovaikutus ympäristössään on keskeistä. Määritän vuorovaikutteisen kulttuurin Charles S. Peircen semiotiikan perustalta. Sen mukaan jokainen ihminen havainnoi maailmaa, muodostaa ymmärryksen siitä ja toimii maailmassa omalla tavallaan olemalla jatkuvassa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten ja ympäristönsä kanssa merkkien avulla. Jokainen merkki muodostuu kolminaisessa suhteessa (ihmisen mielessä olevan) itse merkin eli interpretantin, merkin aineellisen muodon eli representantin ja merkin kohteen välillä (kuva 1). Aineellinen maailma tulee ihmismielen osaksi merkkinä ja interpretanttina, kun ihminen havainnoi aineellista maailmaa ja muodostaa siitä käsityksensä. (CP: 2.228, 274–302¹; Deely 1994; Siivonen 2008) Esimerkiksi Saksan kesän 2021 suuret tulvat (itse merkki eli representantti) ja tieto ilmastonmuutoksen tulvia lisäävästä riskistä (merkin kohde) yhdistyvät interpretantissa, jolloin tulvat nähdään merkkinä ilmastonmuutoksesta. Siihen puolestaan vaikuttaa energian käyttömme ja sen osana ruokailutottumuksemme ja asumis- ja liikkumistapamme, jolloin tulvat voidaan nähdä välillisesti myös kestävämmien elämäntapojen merkkinä.

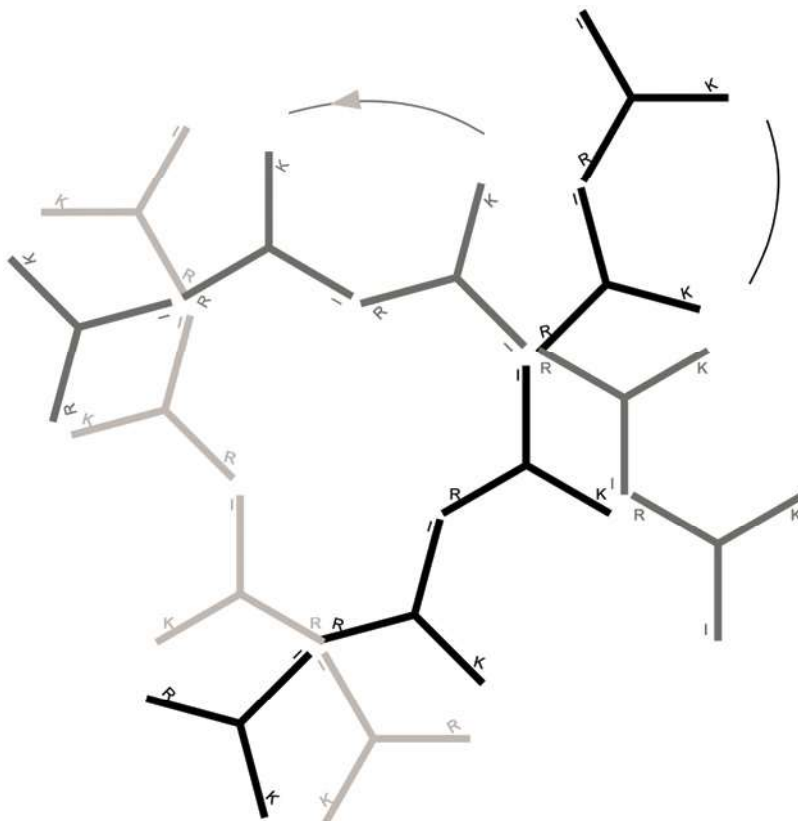
Kuva 1. Merkki interpretantin (I), representantin (R) ja kohteen (K) kolminaisena suhteena. (Kuvion muodosta ks. Merrel 1995, 44; Siivonen 2008).

Arjen kulttuurissa ihmiset käyttävät koko ajan erilaisia merkkejä, joista osa voi perustua ajattelutavaltaan varmaan induktiiviseen tai deduktiiviseen päättelyyn. Yleensä kuitenkin arkinen ajattelu ja kulttuuri perustuvat häilyvään abduktiiviseen ajatteluun. Yllä oleva esimerkki Saksan tulvista on abduktiivinen: tulvat voivat olla merkki ilmastonmuutoksesta, mutta muitakin syitä niille voi olla. Epävarmuudestaan huolimatta

¹ Yleisen käytännön mukaan viitataan teoksiin Collected Papers of Charles S. Peirce siten, että CP viittaa näihin teoksiin, kaksoispisteen jälkeen tulee volyymin numero ja pisteen jälkeen kappaleen numero tai niiden numerot.

käytämme tällaista abduktiivista ajattelua jatkuvasti arjessamme ja kulttuurinen virta perustuu sille. Abduktiivisuus on nähty myös luovuuden lähteenä ja esimerkiksi vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelun välineenä tulevaisuudentutkimuksessa (ks. artikkeli *'Kausaalinen päättely ja Bayes-verkot asiantuntijatiedon strukturoinnin ja tulevaisuuden ennakoinnin apuvälineenä'*). Merkit voivat olla arjen kulttuurissa sanoina ilmaistuja, kuten Saksan tulvia koskevassa esimerkissä. Ne voivat ilmetä myös tiedostamattomina, tavanomaisina merkkeinä tai vaikutelmina ja toimia hiljaisena tietona vuorovaikutusprosesseissa. Esimerkiksi teemme arjen kohtaamisissa huomaamattamme tulkintoja toisista ihmisistä heidän ulkoasujensa perusteella ilman, että edes ajatussissamme puemme havaintojamme sanoiksi. (Siivonen 2008; Deely 1994; Patokorpi & Ahvenainen 2009; Merrell 1995, 106–108; Polanyi 1969; Siivonen 1994)

Kulttuurin virran voi määrittää antroposemiosikseksi. Vuorovaikutuksessa merkit yhdistetään aina uusiin merkkeihin. Kun yksi ihminen ilmaisee yhden merkin interpretantin toiselle ihmiselle, interpretantti muodostuu seuraavan merkin representantiksi ja saa uuden interpretantin. Merkit muodostuvat näin muuntuvien merkkien ketjuja, jotka kietoutuvat toisiinsa (kuva 2). Merkkien ketjut etenevät vuorovaikutuksessa semiosiksen prosessina. Kun ihmiset ovat sen osina, kyse on antroposemiosiksestä. (Siivonen 2008; Deely 1990; 1994)

Kuva 2. Toisiinsa kietoutuvat merkkien ketjut semiosiksessa. R = representantti, K = kohde ja I = interpretantti (kuvion muodosta ks. Merrell 1995, 44; Siivonen 2008).

Merkit ja merkkien ketjut sisältävät esimerkiksi ruokaa, ruoka-aineita ja reseptejä representantteina. Niihin voi yhdistyä erilaisia aistimuksia ja havaintoja ruoka-aineista ja niiden käsittelystä. Ne voivat ilmaista myös raaka-aineiden tuotantoon ja kauppaan sekä ruoan valmistukseen ja ruokailuun liittyviä tietoja, taitoja, tapoja ja arvoja. Nämä kaikki ovat representanttien kohteita. Yhdessä ateriassa ruokailutilanne, tarjolla olevat ruoat ja makuelämykset ja niihin siinä hetkessä ihmismieleessä yhdistetyt tiedot, taidot ja merkitykset ovat hetkellisiä interpretantteja, joissa materiaallinen maailma ja merkitykset kohtaavat. Nämä materian ja merkitysten yhdistelmät tulevat seuraavissa aterioissa esille, tuovat niihin osansa ja muuntuvat merkki merkiltä antroposemiosiksen prosessissa.

Jokainen ihminen vie omalta osaltaan kulttuurin virtaa, tai antroposemiosista, koko ajan merkki merkiltä eteenpäin. Keskinäisessä vuorovaikutuksessa ihmisten antroposemiosiksen ketjut risteävät toistensa kanssa. Antroposemiosiksen prosessina kulttuurin perustava muoto on globaali merkkien virta. Tämä johtuu siitä, että merkkien virrasta on toisaalta mahdotonta osoittaa osia, jotka eri ihmiset tietäisivät ja toteuttaisivat samalla tavalla, ja samalla kukaan ihminen maapallolla ei ole tästä virrasta erillinen. Semiosiksessa ja antroposemiosiksessa merkit ovat jatkuvassa muutoksessa, koska merkkien ketjussa yhtä merkkiä seuraava merkki ei koskaan ole täysin samanlainen kuin edeltävä merkki. (Deely 1990; 1994; CP: 2.228; CP 7.536, 587; Bergman 2004, 401–402; Siivonen 2008) Kukaan ei esimerkiksi kykene omaksumaan toiselta ihmiseltä jotakin ruokailutapaa aivan täsmälleen samanlaisessa muodossa, kuin se tällä on ollut. Yhdelläkin ihmisellä vaikkapa jonkin ruokalajin valmistaminen samalla tavalla kuin ennen vaatii erityistä paneutumista, eikä siltikään ole jokaista yksityiskohtaa myöten mahdollista.

4. Kulttuurin muutosvoima luonnon prosessissa

Antroposemiosiksen luonteen mukaisesti kulttuuriset ilmiöt ovat jatkuvassa muutoksessa dynaamisina merkkeinä (Siivonen 2008; ks. myös Bergman 2004, 401–402). Ihmiset muuttavat niitä samoin kuin vastustavat muutosta. Roberto Poli esittää, että tulevaisuus on tietoisena tai tiedostamattomana ennalta käsittämisenä tai antisipaationa mukana jokaisessa toiminnossa (Poli 2017, 2–6). Toiminnot ja käytänteet kulttuurisina ilmiöinä sisältävät siis tulevaisuutta koskevia havaintoja, tulkintoja ja aikeita, joista osa ilmaistaan, osa ilmenee hiljaisena tietona. Siten sekä kulttuurissa antroposemiosiksenä että antisipatorisena toimintana on aina ainakin implisiittistä muutosvoimaa.

Merkkien aineellisten osien (representanttien) kautta antroposemiosis ja siten myös kulttuuri kietoutuvat osaksi maailman materiavirtoja. Antroposemiosiksessa esimerkiksi ihmisten ruokailutottumukset ja niihin liittyvät merkitykset ja arvot elävät osana ruokien eloperäisten raaka-aineiden ja muun muassa niiden valmistuksessa käytettyjen lannoitteiden ja energian globaaleja virtoja. Näitä virtoja ohjaavat osittain luonnon kiertokulkuun kuuluvat veden, ravinteiden ja energian kierrot. Osittain niitä ohjaavat ihmisten organisoima luonnonresurssien käyttöön ottaminen sekä globaalit ja paikalliset

toimitusketjut, joiden taustalla vaikuttavat ruokaan liittyvät toiveet, tottumukset, merkitykset ja arvot. Antroposemiosis on siis jatkuva toisiinsa kietoutuneiden aineellisten ja aineettomien ilmiöiden virta. Se koostuu luonnosta ja ihmistekoisesta aineellisesta maailmasta ja aineettomista havainnoista, toiminnoista, käytänteistä, taidoista, käsitteistä, ajatuksista ja tarinoista, joita ihmiset ja osin myös muut elolliset jakavat toistensa kanssa. Antroposemiosisissa aineellinen maailma tulee esimerkiksi ruoka-aineiden ja niiden ominaisuuksien kautta osaksi ihmisten sanallisia tai sanattomia käsityksiä maailmasta ja ihmiset vaikuttavat ympäristöönsä tietoisesti tai tiedostamattaan arvojensa, tapojensa ja toimintansa kautta esimerkiksi syömällä. (Deely 1994; Siivonen 2008)

Ihmisten luontosuhde muotoutuu antroposemiosisissa. Sitä voi eritellä kultivaation tai viljelyn ja kulturalisaation käsitteiden avulla. Viljelyssä sato on ihmisen aktiivisuudesta johtuvaa, mutta sen muoto juontuu suureksi osaksi luonnosta eikä ole siten täysin ihmisen kontrollissa. Kulturalisaatioissa tuotokset, kuten ateriat, tai esimerkiksi kalusteet, viestintävälineet tai energia, muokataan luonnonresursseista kulttuurisesti määrittävään muotoon. (Boudes 2011, teoksessa Simmel 1988) Antroposemiosisissa luonto määrittäytyy luontosuhteen kautta ja on ihmisten mielessä olevissa interpretanteissa ja merkeissä viljelyssä ja kulturalisoidussa muodossa (ks. Deely 1994, 22–31; Siivonen 2008, 59–60).

Antisipaatio ja semiosis eivät ole ainoastaan inhimillisiä ilmiöitä, vaan kattavat koko universumin. Ihmisten vuorovaikutus antroposemiosisissa ja antisipatoriset toiminnat ovat kietoutuneet tiiviisti yhteen muiden elollisten ja ei-elollisten olentojen toimintojen kanssa. (Poli 2017, 2–3, 5; Deely 1994, 6, 24, 41 ja passim.) Jos tarkastelemme ihmisiä kehollisina olentoina osana maapallon materiavirtoja, voimme nähdä antroposemiosisken Karen Baradin ajatuksiin rinnastaen osana yleistä, ihmisten toimintaa laajempaa toimijuuden virtaa, jossa maailma ilmenee jatkuvasti uusintuvina semanttisina materiaalis-diskurssiivisina käytänteinä (Barad 2003). Silloin ihmiset kehollisina, toiminnallisina ja esimerkiksi ruokaa syövinä ja merkityksellistävänä olentoina ovat osa maailman materiavirtoja ja vaikuttavat osaltaan niihin. Tämä jäsentää ihmisten kulttuurisen toiminnan osuutta aineellisen maailman ja luonnon prosessien osana ja luonnonvarojen käytön vaikutusta maapallon ekologiseen tilaan (ks. Steffen et al. 2015).

Tulevaisuudentutkimuksen, kulttuurin- ja kulttuuri-perinnön tutkimuksen ja kestävyystutkimuksen yhdistävässä näkökulmassa on tutkimuseettiseltä kannalta oleellista auttaa ihmisiä huomaamaan, miten jokaisen ihmisen kulttuuriset arvot ja oman toimintansa merkityksellistäminen vaikuttavat maapallon tilaan.

Antroposeenin käsite ilmentää maailmaa, jossa ihmisten toiminta määrittää maapallon tilaa (esim. Delanty & Mota 2017). Antroposeenissä antroposemiosisesta on tullut vallitseva prosessi semiosisissa. Maailmassa ja semiosisissa on kuitenkin osia, joita ihmiset eivät havaitse aisteillaan eivätkä teknisillä apuvälineillään ja joihin heillä ei siten ole suoraa yhteyttä ja havaittua vaikutusta. Semiosisken virta, myös antroposemiosisken ulkopuolella olevine osineen, on toisiinsa kietoutuneiden elementtien muo-

dostama kokonaisuus, joka kaikkineen vaikuttaa ihmisiin.

Jotta voimme ymmärtää ihmistä kulttuurisena toimijana antroposeenissä ja tukea planetaarisiin rajoihin tavoittelevana olentona, tarvitsemme nähdäkseen eettisesti punnittua antisipatorista ymmärrystä antroposemiosiksesta ja siitä, että semiosis jatkuu myös antroposemiosiksen ulkopuolella. Tulevaisuudentutkimuksen, kulttuurin- ja kulttuuriperinnön tutkimuksen ja kestävyystutkimuksen yhdistävässä näkökulmassa on siten tutkimuseettiseltä kannalta oleellista auttaa ihmisiä huomaamaan, miten jokaisen ihmisen kulttuuriset arvot ja oman toimintansa merkityksellistäminen vaikuttavat maapallon tilaan. Tulevaisuudentutkimuksen proaktiivisen otteen myötä on myös tärkeää auttaa ihmisiä luomaan yhdessä keinoja eettisesti punnittuun, ihmisten ja koko maapallon tulevaisuutta rakentavaan toimintaan. Tulevaisuusperintö on yksi mahdollisuus tällaiseksi keinoksi.

5. Tulevaisuusperintö

Kulttuuriperintö on kulttuurin virrasta esille nostettuja ja ihmisten kesken tunnistettuja, tunnustettuja, arvotettuja ja merkityksellistettyjä kulttuuripiirteitä. Se on monesti kulttuuripoliittisesti määritettyä ja mahdollisesti kulttuurituotantona tuotettua. (Kuutma 2019) Kaikki kulttuuriperintö rakentaa tulevaisuutta ja voi tukea kestävästä kehitystä, vaikka sitä ei välttämättä tuoda esille. Kulttuuriperintö kohdistaa huomion menneeseen. Kulttuuriperinnöksi nostetut ja menneestä kumpuavat kulttuuriset ilmiöt halutaan yleensä säilyttää. Jo säilyttämisen idea on tulevaisuuteen suuntaavaa ja tulevaisuutta rakentavaa toimintaa. Tällainen kulttuuriperintö ei kuitenkaan tuota kulttuurista kestävyysmurrosta. Siihen tarvitaan nykyisistä, kestävyysongelmia tuottavista toimista luopumista, uudenlaisten, kestävyysmurrosta tuottavien toimien yhteistä luomista ja voimaantumista tällaisen toiminnan ja sen tulosten merkityksellisyyteen. (Siivonen 2017; 2020)

Tulevaisuusperintö (engl. *heritage futures*) on ajatus uudenlaisesta kulttuuriperinnön muodosta, jonka tarkoitus on rakentaa kestävä tulevaisuus auttamalla ihmisiä kehittämään uudenlaisia taitoja ja toimintaa, joiden avulla ihmiset voisivat yhdessä muiden kanssa muuntaa kulttuuria asettumaan luonnon kantokyvyn rajoihin (ks. artikkeli *'Tulevaisuusperintöverstas kestävä tulevaisuuden edistäjänä'*). Tulevaisuusperinnön perimmäinen tarkoitus on muuttaa kulttuuria, ei säilyttää sitä. Monien ihmisten monien tulevaisuusperintöjen avulla ihmiset voivat siten edistää kulttuurista kestävyysmurrosta. (Siivonen & Kouri 2020, 97) Tulevaisuusperintö voi toimia ainoastaan ihmisten omaehtoisen osallisuuden kautta. Jokaisella ihmisellä on aina mahdollisuus aktiiviseen eettiseen pohdintaan omassa toiminnassaan. Voidaan ajatella, että jokaisella on myös velvollisuus pohtia omien toimiansa eettisiä seurauksia sekä muiden ihmisten että luonnonympäristön nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Tulevaisuudentutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen eettisen katsantokannan mukaan tutkimuksen tehtävä on tuottaa ihmisille tietoja ja keinoja tällaista pohdintaa ja siitä seuraavaa toimintaa varten.

Tulevaisuusperintö voi auttaa meitä pohtimaan ja toteuttamaan kestävyysmurrosta, kun joukko ihmisiä yhdessä nostaa esille jonkin arjen kulttuurin tavanomaisen toimin-

nan ja kehittää yhdessä taidon, jolla toiminta saataisiin muutetuksi ekologisesti kestävämmäksi. Tällainen taito on tulevaisuusperintöä. Se on kehittäjilleen merkityksellinen, koska sen avulla luonnon kunnioitus ja huolenpito luonnosta tulevat arkisten toimiemme kiinteäksi osaksi. (Siivonen & Kouri 2020, 97) Ruoan kulttuuriset piirteet voisivat esimerkiksi olla tulevaisuusperinnön aineksia. Silloin useat ihmiset yhdessä loisivat ja merkityksellistäisivät ruoka-aineiden, ruoan tuottamisen ja valmistamisen ja ruokailun toimintatapoja uuteen muotoon tulevaisuusperinnöksi.

Tulevaisuusperintö voi auttaa meitä pohtimaan ja toteuttamaan kestävyysmurrosta, kun joukko ihmisiä yhdessä nostaa esille jonkin arjen kulttuurin tavanomaisen toiminnan ja kehittää yhdessä taidon, jolla toiminta saataisiin muutetuksi ekologisesti kestävämmäksi.

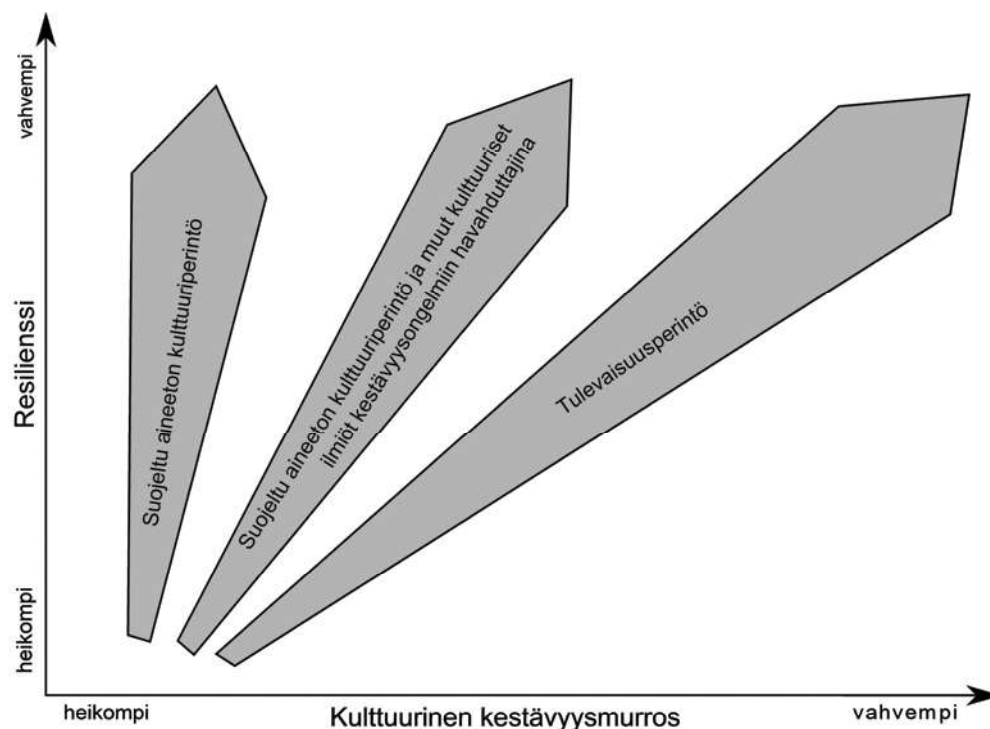
Tulevaisuusperintö on ymmärrystä ihmisen asemasta luonnon kokonaisuudessa ja taitoja toimia siinä. Siten se perustuu aineettomalle kulttuuriperinnölle, joka koostuu maailmankuvista, luontosuhteista, taidoista, tavoista ja toiminnasta.¹ (Siivonen & Kouri 2020, 97; ks. Kockel 2002; vrt. Harrison et al. 2020) Tulevaisuusperintö, samoin kuin aineeton kulttuuriperintö, ovat elävänä perintönä olemassa vain ihmisten ajatuksissa ja toimissa suhteessa aineelliseen maailmaan. Vuorovaikutteisen, antroposemiosikseen perustuvan kulttuurin kautta ymmärrettynä sekä ihmistekoinen aineellinen maailma että luonto tulevat osaksi tulevaisuusperintöä ja aineetonta, elävää kulttuuriperintöä. Aineellinen maailma vaikuttaa taitoihimme ja toimintaamme, jotka puolestaan vaikuttavat aineelliseen maailmaan. Antroposemiosiksessa merkkien kulttuurisessa virrassa tulevaisuusperintö voisi tuoda yhä useammin ja useammalle esimerkiksi ruokaan, ruoan tuotantoon ja sen ohjaamiseen mukaan ymmärryksen niiden vaikutuksesta luontoon, mikä voisi alkaa ohjata kulttuurin virtaa uuteen, kestävämpään suuntaan.

6. Murrosta tukeva ja tuottava kulttuuriperintö

Kulttuuriperintö merkityksellistettynä kulttuurin ilmentymänä voi tukea sekä ihmisten, yhteisöjen ja kulttuurin sopeutumista ekologisen kriisin kautta muuttuvaan maailmaan että ihmisten aiheuttamien ekologisten ongelmien vähentämistä. Kulttuuriperinnön kyky tukea ihmisiä ja inhimillistä yhteenkuuluvuutta voi tukea ihmisten ja yhteisöjen joustavuutta muutoksissa eli resilienssiä. Sitä tarvitaan ilmastonmuutokseen ja muihin ekologisen kriisin tuomiin muutoksiin sopeutumisessa. Ihmisten ja yhteisöjen resilienssi voi tukea myös ihmisten tuottamien ekologisten ongelmien vähentämisessä, mutta ei itsessään tuota tällaista muutosta. Tulevaisuusperintö on ajateltu kulttuuriperinnön muoto, joka tähtää muutoksen tuottamiseen ja ympäristöongelmien

¹ Rodney Harrison on kehittänyt tulevaisuusperinnön (*heritage futures*) käsitettä tutkimusryhmänsä kanssa. He määrittelevät keskeisesti sen lähtökohdaksi säilytetyn tai suojellun (*preserved*) aineellisen kulttuuriperinnön, joka ohjaa ihmisten toimia (Harrison et al. 2020). Oman määrittelyni perustuu aineettomaan kulttuuriperintöön ja kulttuurin merkitysvälitteiseen prosessiin, jolloin lähtökohtana ovat proaktiivisesti toimivat ihmiset. Nämä määrittelyt antavat siten hyvin erilaiset mahdollisuudet kulttuurisen kestävyysmurroksen käsittelyyn. Ullrich Kockel on määritellyt tulevaisuusperintöä odotuksina, joita kulttuuriperintöprosessit ihmisten toimintana luovat ihmisten ja luonnon tulevaisuudelle (Kockel 2002). Tämä määritelmä on lähempänä tässä käyttämäni määritelmää.

vähentämiseen. Kuvassa 3 näkyy, miten aineettoman kulttuuriperinnön ja kulttuurisen toiminnan erilaiset muodot voivat tukea ihmisten ja yhteisöjen resilienssiä ja kulttuurista kestävyysmurrosta.

Kuva 3. Aineeton kulttuuriperintö, muu kulttuurinen toiminta ja tulevaisuusperintö resilienssin ja kulttuurisen kestävyysmurroksen tuottajina.

Kuvan 3 vasemmanpuoleisin nuoli kuvaa suojelluksi nimettyjä aineettoman kulttuuriperinnön ilmiöitä. Niillä on edellytykset tukea ihmisten ja yhteisöjen identiteettejä ja vahvistaa siten resilienssiä (ks. Kuutma 2019). Aineetonta kulttuuriperintöä eli elävää perintöä on sitouduttu ylläpitämään, kun Suomessa toimitaan Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen sopimuksen mukaisesti (Finlex 2013, ks. myös Unesco 2003). Elävää perintöä ylläpitävät ihmiset ja yhteisöt. Suomessa Museovirasto tukee sitä muun muassa luetteloimalla ja nostamalla siten yhteiskunnassa näkyviksi eri yhteisöille tärkeitä elävän perinnön muotoja.

Elävää perintöä ovat esimerkiksi yhdessä soittaminen, laulaminen ja tanssiminen, jotka voivat lisätä ihmisten yhteenkuuluvuuden tunnetta, tukea vähemmistöjä ja maahanmuuttajien kotoutumista Suomeen, luoda musiikin kautta yhteenkuuluvuutta muualla maailmassa elävien ihmisten kanssa ja tuoda muusikoille elantoa. (Elävän perinnön wikiluettelo 2021a; 2021b; 2021c.) Toinen esimerkki elävästä perinnöstä on ihmisten metsäsuhde, joka on Suomessa todettu yleiseksi ja myönteiseksi voimavaraksi (Elävän perinnön wikiluettelo 2021d). Sen nähdään lisäävän ihmisten kiinnostusta luontoon ja ymmärrystä luonnosta ja niiden avulla resilienssiä. Ruokaan liittyvistä esi-

merkeistä mainitsen koululaisten elävän perinnön luetteloon lisäämään maksalaatikon, jota he luonnehtivat merkitykselliseksi suosittuna eineksenä ja inhottuna kouluruokana (Elävän perinnön wikiluettelo 2021e). Tällaista kulttuuriperinnön ylläpitämistä ei kuitenkaan ole merkityksellistetty tuottamaan kestävyysmurrosta eivätkä ne siten esimerkiksi muuta luonnon resursseja ylikuluttavaa kulttuurista toimintaamme.

Kuvan 3 keskeinen nuoli kuvaa suojelluksi nimettyä aineetonta kulttuuriperintöä ja muita kulttuurisia ilmiöitä, jotka havahduttavat ihmiset huomaamaan ekologisia ongelmia. Tällainen kulttuuriperintö voi tuottaa ihmisten ja yhteisöjen resilienssiä ja muutosalttiutta kestävämpään maailmaan. Esimerkiksi elävän perinnön ilmiöksi nimettyjen lumileikkien avulla on herätetty ihmisiä huomaamaan, että lapsille, lasten kanssa lumella leikkiville ja lapsuuden lumileikkejään muistaville tärkeät lumileikit ovat katoamassa, jos ilmastonmuutosta ei kyetä vähentämään (Elävän perinnön wikiluettelo 2021f). Taiteen avulla voi havahduttaa ihmiset huomaamaan ekologisia ongelmia ja alttiiksi tarvittaville kulttuurisille muutoksille kestävyysmurroksen edistämiseksi (esim. Jyväskylän yliopisto 2021). Arkikulttuurissa kokemuksen omaan elämänpiiriin kuuluvan meren saastumisesta on todettu aiheuttavan surua ja nostalgisia muistoja aiempaan elämänvaiheeseen kuuluneesta merestä, joka oli kirkkaampi ja vähemmän saastunut. Suru havahdutti huomaamaan ekologisia ongelmia ja toi valmiuksia muuttaa omaa toimintaa ekologisesti kestävämmäksi. (Siivonen & Kouri 2020) Ongelmiin havahtuminen ei kuitenkaan vielä tuota niitä korjaavaa kulttuurista kestävyysmurrosta.

Kuvan 3 oikeanpuolimmainen nuoli kuvaa tulevaisuusperintöä. Siihen on ajateltu uudenlaista sivistystä eli ymmärrystä arjen kulttuurin kielteisistä vaikutuksista maapallon ekologiaan ja ihmisen asemasta luonnon kokonaisuudessa. Tulevaisuusperintötoimissa tällaisen sivistyksen on ajateltu näkyvän uudenaikaisina taitoina, joiden avulla ihmisen ja koko kulttuurimme luontoa rasittavat ominaisuudet voisivat vähetä. Tulevaisuusperintö on tällöin osin myös hajottavaa toimintaa, koska sen avulla on tarkoitus hylätä nykyisiä kulttuurisia tapoja, jotka ovat ekologisesti vahingollisia. Tällaisten tulevaisuusperintöjen karttuessa kulttuuri voisi muuttua ekologisesti kestävämmäksi ja ihmiset voisivat tuottaa kulttuurista kestävyysmurrosta. Ihmisten ja yhteisöjen resilienssi voi tukea tulevaisuusperinnön avulla tuotettavaa kestävyysmurrosta. Eettisesti kestävä tulevaisuusperinnön erilaiset käytännön muodot edellyttävät ihmisten vapaaehtoista osallisuutta niiden tuottamiseen ja käyttämiseen yhdessä muiden ihmisten kanssa.

Tulevaisuusperintö on osin myös hajottavaa toimintaa, koska sen avulla on tarkoitus hylätä nykyisiä kulttuurisia tapoja, jotka ovat ekologisesti vahingollisia. Tällaisten tulevaisuusperintöjen karttuessa kulttuuri voisi muuttua ekologisesti kestävämmäksi ja ihmiset voisivat tuottaa kulttuurista kestävyysmurrosta.

Käytännössä tulevaisuusperintö on keino, jolla yksittäisten ihmisten yhteisillä, muiden ihmisten kanssa jaetuilla ja merkityksellistetyillä taidoilla voidaan edistää laajempaa kulttuurista kestävyysmurrosta. Esimerkiksi saaristoon identifioitumisessa kokemus merestä ja luonnosta on vahva. Meri nähdään ihmisen toimia määrittävänä ja ihmistä vahvempana. Tämä kulttuurinen piirre tukee ymmärrystä ihmisestä luon-

non osana. (Siivonen 2018) Samanlaisia ymmärryksen tapoja on myös muilla tiiviissä luontoyhteydessä elävillä ihmisillä (ks. esim. Keitumetse 2011). Tällainen ymmärrys on tulevaisuusperintöä. Sen yleistymisen ohjaamaan arjen toimia ja tapoja vahvemmin kaikkialla, myös saaristossa, olisi laajemmin kulttuurista kestävyysmurrosta tuottavaa tulevaisuusperintöä.

7. Tulevaisuusperintö kestävyysmurroksen välineenä

On tarpeen ymmärtää kulttuuristen arvojen, maailmankuvien, merkityksenantojen ja niistä kumpuavien, tulevaisuuteen kurrottavien toimintojen vaikutusta globaalien ekologisten ongelmien ratkaisemisessa. Kulttuurin avulla on mahdollista tavoittaa syvimmältä tasolta ja voimakkaimmin vaikuttavia vipuvaikutuskohtia, joilla erilaisia toimia on mahdollista kohdentaa kulttuurisen kestävyysmurroksen toteuttamiseksi askel askelelta.

Antroposemiosiksen prosessin avulla on mahdollista nostaa esille ja käsiteltäväksi useita kulttuurisen kestävyysmurroksen kannalta oleellisia kulttuurin piirteitä. Sen avulla voi havainnollistaa kulttuurin väistämätöntä muutosta ja implisiittistä muutosvoimaa merkkien ketjuissa. Semiosiksen avulla voi tehdä näkyväksi materiaan ja siihen liittyviin tulevaisuuteen tähtääviin toimintoihin kytkeytyviä merkitysten virtoja, jotka ovat koko ajan yhtenä juonteena maailman materiavirroissa. Osa näistä merkityksistä on ihmisten luomia. Ne muodostavat semiosiksen sisälle antroposemiosiksen prosessin. Kestävyysmurros ei toteudu, jollei kyetä ottamaan huomioon antroposemiosiksen merkitysvälitteistä, materiavirtoihin kytkeytyvää, kulttuurista prosessia ja ihmisten proaktiivista osallisuutta siihen semiosiksen prosessin eli luonnon kokonaisuudessa. Tämä on erityisen tärkeää aikakautena, jota on luonnehdittu antroposeeniksi.

Eettiseltä kannalta jokaisella ihmisellä on mahdollisuus, ja voi ajatella, että myös velvollisuus, tarkastella omien toimiansa – eli oman antroposemiosiksen osuutensa – vaikutusta maailman merkitysvälitteisiin materiavirtoihin ja siihen, miten kestäviä ne ovat ihmisten tasaveroisen kohtelun ja luonnonvarojen rajallisuuden kannalta. Tulevaisuudentutkimuksen, kulttuurin- ja kulttuuriperinnöntutkimuksen ja kestävyystutkimuksen yhdistelmän tehtävänä on auttaa ihmisiä ymmärtämään osuuttaan kulttuurin ja luonnon osana ja löytämään keinoja toimintansa kehittämiseksi kestävämmäksi. Tulevaisuusperintö on keino, jonka avulla ihmiset voivat luoda yhdessä heille merkityksellisiä keinoja kulttuurisen kestävyysmurroksen toteuttamiseksi osana maailman materiaan, toimintojen ja merkitysten virtoja. Osallisuus ja sen vapaaehtoisuus ovat kulttuurisen kestävyysmurroksen eettisen toteuttamisen edellytyksiä.

Lähdeluettelo

- American Anthropological Association (2012) *AAA statement on ethics, principles of professional responsibility*. <https://www.americananthro.org/LearnAndTeach/Content.aspx?ItemNumber=22869> [haettu 9.10.2021]
- Abson, David J. – Fischer, Joern – Leventon, Julia – Newig, Jens – Schomerus, Thomas – Vilsmaier, Ulli – von Wehrden, Henrik – Abernethy, Paivi – Ives, Christopher D. – Jäger, Nicolas W. & Lang, Daniel J. (2017) Leverage points for sustainability transformation. *Ambio*, Vol. 46, 30–39, <https://doi.org/10.1007/s13280-016-0800-y>.

- Barad, Karen (2003) Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs, Journal of Women in Culture and Society*, 28(3), 801–831.
- Bergman, Mats (2004) *Fields of Signification. Explorations in Charles S. Peirce's Theory of Signs*. Philosophical Studies from the University of Helsinki 6. University of Helsinki, Department of Philosophy, Helsinki.
- Boudes, Philippe (2011) La nature au secours de la culture? Lecture simmelienne de la végétalisations des villes et de leurs fonctions. *Revue d'Allemagne et des Pays de langue allemande*, 43(1), 131–146.
- CP: Ks. Peirce, Charles S. (1994 [1931–1958])
- Deely, John (1994) *The Human Use of Signs or Elements of Anthroposemiosis*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, Maryland, United States and London.
- Deely, John (1990) *Basics of semiotics. Advances in Semiotics*. Indiana University press, Bloomington & Indianapolis.
- Delanty, Gerard & Mota, Aurea (2017) Governing the anthropocene: agency, governance, knowledge. *European Journal of Social Theory*, 20(1), 9–38.
- Elävän perinnön wikiluettelo (2021a) *Kaustislainen viulunsoitto*. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Kaustislainen_viulunsoitto [haettu 10.4.2021]
- Elävän perinnön wikiluettelo (2021b) *Suomen romanien lauluperinne*. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Suomen_romanien_lauluperinne [haettu 10.4.2021]
- Elävän perinnön wikiluettelo (2021c) *Afrikkalainen musiikki ja tanssi Suomessa*. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Afrikkalainen_musiikki_ja_tanssi_Suomessa [haettu 10.4.2021]
- Elävän perinnön wikiluettelo (2021d) *Suomalainen metsäsuhde*. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Suomalainen_mets%C3%A4suhde [haettu 10.4.2021]
- Elävän perinnön wikiluettelo (2021e) *Maksalaatikko*. <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Maksalaatikko> [haettu 30.10.2021]
- Elävän perinnön wikiluettelo (2021f) *Lumileikit*. <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Lumileikit> [haettu 10.4.2021]
- Finlex (2013) *Valtioneuvoston asetus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleisopin*uksen voimaansaattamisesta 47/2013. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteks-ti/2013/20130047/20130047_2 [haettu 20.9.2021]
- Geertz, Clifford (1957) Ritual and Social Change: A Javanese Example. *American Anthropologist*, 59(1), 32–54.
- Gerholm, Lena (1994) The Concept of Culture in Ethnology. Teoksessa Sjögren, Annick & Janson, Lena (toim.) *Culture and Management in a Changing Europe*. Multicultural Centre, Botkyrka & Institute of International Business, Stockholm, 15–28.
- Goody, Jack (1994) Culture and Its Boundaries: A European View. Teoksessa Borofsky, Robert (toim.) *Assessing Cultural Anthropology*. McGraw-Hill, Inc., New York, 250–261.
- Hannerz, Ulf (1992) *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. Columbia University Press, New York.
- Harrison, Rodney – DeSilvey, Caitlin – Holtorf, Cornelius – Macdonald, Sharon – Bartolini, Nadia – Breithoff, Esther – Fredheim, Harald – Lyons, Antony – May, Sarah – Morgan, Jennie & Penrose, Sefryn (2020) *Heritage Futures, Comparative Approaches and Cultural Heritage Practices*. UCL Press, London.
- Huttunen, Suvi – Kaljonen, Minna – Lonkila, Annika – Rantala, Salla – Rekola, Aino & Paloniemi, Riikka (2021) Pluralising agency to understand behaviour change in sustainable transitions. *Energy Research & Social Science*, 76, 102067. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102067>.
- Ihmisoikeusliitto (2021) *YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus*. <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/> [haettu 9.10.2021]
- Jyväskylän yliopisto (2021) *Katoava luonto, Taide*. <https://www.jyu.fi/science/fi/bioenv/tutkimus/luonnonvarat/katoavaluonto/taide> [haettu 10.4.2021]
- Keitumetse, Susan O. (2011) Sustainable Development and Cultural Heritage Management in Botswana: Towards Sustainable Communities. *Sustainable Development*, 19, 49–59. <https://doi.org/10.1002/sd.419>.

- Kockel, Ullrich (2002) Culture and Economy: A brief Introduction. Teoksessa Kockel, Ullrich (toim.) *Culture and Economy. Contemporary perspectives*. Ashgate, Hampshire, England, 1–10.
- Kuutma, Kristin (2019) Afterword. The Politics of Scale for Intangible Cultural Heritage. Identification, Ownership and Representation. Teoksessa Lähdesmäki, Tuuli –Thomas, Suzie & Zhu, Yujie (toim.) *Politics of Scale. New Directions in Critical Heritage Studies*. Berghahn Books, New York, 156–170.
- Meadows, Donella (1999) *Leverage points: Places to intervene the system*. The Sustainability Institute, Hartland.
- Merrel, Floud (1995) *Peirce's Semiotics Now. A Primer*. Canadian Scholars' Press Inc., Toronto.
- Patokorpi, Erkki & Ahvenainen, Marko (2009) Developing an abduction-based method for futures research. *Futures*, Vol. 41, 126–139. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2008.09.019>.
- Peirce, Charles Sanders (1994 [1931–1958]) *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Deely, John (toim.), The electronic edition reproducing Vols. I–VI toim. Hartshorne, Charles & Weiss, Paul. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1931–1935, Vols. VII–VIII toim. Burks, Arthur W. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1958.
- Polanyi, Michael (1969) *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy. Third impression*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Poli, Roberto (2017) *Introduction to Anticipation Studies*. Springer International Publishing AB, Cham, Switzerland.
- Poli, Roberto (2011) Ethics and futures studies. *International Journal of Management Concepts and Philosophy*, 5/4, 403–410.
- Siivonen, Katriina (1994) Budskapet i människors yttre. Ett tillämpningsförsök av semiotisk analysmetod. *Nord Nytt*, 55, 86–95.
- Siivonen, Katriina (2008) *Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa*. Kansatieteellinen Arkisto 51. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Siivonen, Katriina (2017) Kulttuurinen kestävyys. Teoksessa Enqvist, Kari – Hetemäki, Ilari & Tiilikainen, Teija (toim.) *Kaikki vapaudesta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Siivonen, Katriina (2018) Sustainable everyday culture from glocal archipelago culture. Teoksessa Birkeland, Inger – Burton, Rob – Parra, Constanza & Siivonen, Katriina (toim.) *Cultural Sustainability and the Nature-Culture interface. Livelihoods, Policies, and Methodologies*. Routledge, London.
- Siivonen, Katriina (2020) *Pääkirjoitus: Kulttuuriperintö ja tulevaisuus, Ledare: Kulturarv och framtiden*. Suomen Museo, Finskt Museum 126, 25–48.
- Siivonen, Katriina & Kouri, Jaana (2020) Tulevaisuusperintö ihmisen kestävä merellisen luontosuhteen perustana. Teoksessa Kouri, Jaana – Räsänen, Tuomas & Tynkkynen, Nina (toim.) *Muutoksen tyrskyt ja kotirannan mainingit. Kulttuurisia näkökulmia merentutkimukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1462. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 76–100.
- Simmel, George (1988) *La tragédie de la culture et autres essais*. Rivage, Paris.
- Steffen, Will – Richardson, Katherine – Rockström, Johan – Cornell, Sarah E. – Fetzer, Ingo – Bennet, Elena M. – Biggs, Reinette – Carpenter, Stephen R. – de Vries, Wim – de Wit, Cynthia A. – Folke, Carl – Gerten, Dieter – Heinke, Jens – Mace, Georgina M. – Persson, Linn M. – Ramanathan, Veerabhadran – Meyers, Belinda & Sörlin, Sverker (2015) Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science*, 347(6223), 1259855. <http://science.sciencemag.org/content/347/6223/1259855>.
- Unesco (2003) *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/en/convention> [haettu 3.10.2021]
- United Nations (1948) *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> [haettu 3.10.2021]
- Wiktor-Mach, Dobrosława (2018) What role for culture in the age of sustainable development? UNESCO's advocacy in the 2030 Agenda negotiations. *International Journal of Cultural Policy*, 26(3), 312–327, <https://doi.org/10.1080/10286632.2018.1534841>.